

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNET ÉS ÉPÍTÉSZETI TERVEZÉS

AZ ÉPÍTÉSZOKTATÁS MEGÚJULÁSÁNAK KÉRDÉSEI AZ 1930-AS NEMZETKÖZI ÉPÍTÉSZKONGRESSZUS MŰEGYETEMI KIÁLLÍTÁSA KAPCSÁN

FEHÉR KRISZTINA* – KRÄHLING JÁNOS**

*doktorandusz, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem, H-1111, Műegyetem rkp. 3. K. II. 82. Budapest,
Magyarország, feher.krisztina@eptort.bme.hu

**tanszékvezető egyetemi tanár, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapesti Műszaki
és Gazdaságtudományi Egyetem, H-1111, Műegyetem rkp. 3. K. II. 82. Budapest,
Magyarország, krahling@eptort.bme.hu

A két világháború közötti magyar építészeti közélet egyik legnagyobb hatású eseménye az 1930-ban Budapesten rendezett XII. Nemzetközi Építészkongresszus volt. A kongresszus programjához kapcsolódóan a Műcsarnokban nemzetközi tervkiállítást, a Műegyetemen pedig hallgatói tervekből készült kiállítást rendeztek. Ez utóbbinak érthető módon eltörpül a sajtóbeli visszhangja a másikhöz képest, az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék rajztárának feldolgozásakor azonban egy olyan összefüggő tablósorozat került elő, amelynek egységes, öt nyelven feliratozott grafikája és keltezései is arra utalnak, hogy a Műegyetem kiállítási anyagához tartozhatott. A tablókra kasírozott építészettörténeti rajzok bizonyíthatják, és ekképpen majdhogynem az egyedüli bizonyítékai, hogy a Műegyetemen a tervezésoktatás mellett más tárgycsoportok, így az építészettörténet is bemutatásra került. A tablók fontos adalékot szolgáltatnak az építészettörténet oktatásának két világháború közötti változásairól, a kongresszus és a kiállítások sajtóba leszűrődött visszhangja pedig a 19. században még egységben lévő építészeti tervezés és építészettörténet továbbélő viszonyára utalnak.

Kulcsszavak: 1930, építészkongresszus, Műegyetem, építészettörténet

HISTORY OF ARCHITECTURE AND ARCHITECTURAL DESIGN

QUESTIONS REGARDING THE REFORMS OF ARCHITECTURAL
EDUCATION APROPOS OF THE TECHNICAL UNIVERSITY EXPOSITION OF
THE INTERNATIONAL CONGRESS OF ARCHITECTES IN 1930

GESCHICHTE DER ARCHITEKTUR UND ARCHITEKTURPLANUNG

FRAGEN ZUR ERNEUERUNG DES ARCHITEKTURUNTERRICHTS IN
ZUSAMMENHANG MIT DER AUSSTELLUNG IN DER TECHNISCHEN
UNIVERSITÄT ZUM INTERNATIONALEN ARCHITEKTURKONGRESS IM
JAHR 1930

The XIIth International Congress of Architects of 1930 organised in Budapest has been one of the most impressive events of the society of hungarian architects in the interwar period. Associated with the program of the congress, an international architectural exposition took place in the Hall of Art of Budapest, and an exposition of architectural students' plans was composed in the Technical University. The press coverage of the latter has certainly been dwarfed by the former, however, a coherent series of drawings has been revealed from the Plan Collection and Archives of the Department of History of Architecture and Monument Preservation recently, that, according to their titles in five languages, dates from the period in question and special graphical appearance are likely to have been a part of the exposition of the Technical University. The uniformly mounted drawings of historical architecture are almost the only evidence of the fact that besides design education, the exposition of students also represented drawings from divers subjects, including history of architecture. The series of images provides contributions of high importance about the education of history of architecture in the interwar period, while the press coverage of the congress and the expositions demonstrate the surviving connection between architectural design and history of architecture after their 19th-century interference.

Keywords: 1930, architectural congress, Technical University, history of architecture

Schlüsselwörter: 1930, architektenkongress, Technische Universität, Geschichte der Architektur

BEVEZETŐ

Az építészettörténet és a kortárs építészeti tervezés eltávolodása csaknem egy évszázadra tekint vissza. A 19. században a múlt építészete lényegében a jelen építészete is volt. Habár gyakran *stílusban tervezésként* beszélünk róla, a középkort *historizáló* építészek gyakran a szerkezeti részletekbe menően ismerték és alkalmazták a régi megoldásokat, amely mögött a stílusjegyeken messze túlmutató, mélyebb tudás állt. A századfordulón megjelenő új technológiák és anyagok ellentmondást generáltak az acél és üveg nyújtotta lehetőségek és a hagyományos formák között, amelyre a modern építészet eszméjének kiáltványszerű elterjedése volt a válasz. Az ellentmondás kevésbé forradalmi feloldására azonban emellett más törekvések is születtek (nemzeti értékekből merítés, szecesszió, stb.), amik nem a múlttól való szigorú elzárkózásban, hanem abból merítve keresték a megoldást.

Az ezek által az irányzatok által meghatározott építészeti világháború után megcsonkult magyarországi helyzetképét jól jellemzik az 1930-ban Budapesten rendezett Nemzetközi Építészkongresszus előkészítő munkálatairól, lebonyolításáról és utóhatásáról tudósító újságcikkek és kiadványok. A kongresszus kapcsán a műegyetemi oktatás is szélesebb közönség figyelmére tarthatott számot. A szakma képviselői elvárásként fogalmazták meg, hogy az építészek képzése tartson lépést az új irányzatokkal és technikákkal. E célnak megfelelően a tanrend gyakori megreformálásának eredményeképpen az építészeti tudás egyre inkább szakági részekre oszlott, mivel már külön tantárgyakon kellett oktatni az épületszerkezeti, gépészeti, gazdasági, jogi ismereteket. Az építészettörténet oktatása is egy lett a *segéd* diszciplínák sorában, de mivel a többi tantárgycsoporthoz képest ezt nem az új igények hívták életre, létjogosultsága időről időre megkérdőjeleződik.

Az 1930-as XII. Nemzetközi Építészkongresszus keretében nemzetközi tervkiállítást is rendeztek, amivel párhuzamosan Kotsis Iván a Műegyetemen is rendezett kiállítást a hallgatók terveiből. A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének 2014-ben életre hívott Rajz és Fotótárából (továbbiakban Építészettörténeti Rajztár) egy olyan tablósorozat került elő, amelynek keletkezése és egységes, öt nyelven feliratozott formátuma arra utal, hogy a műegyetemi kiállításon szerepelhetett.

A tablók témája azonban korántsem a modern szellemben készült, hanem a középkori építészettörténeti tantárgycsoport kitűnő hallgatói rajzait tartalmazza. Ez a 22 rajz talán az egyetlen tanúja annak, hogy Kotsis a külföldi szakmai közönség számára a Műegyetemen nem

csak a tervezési tantárgyakat, hanem más tárgycsoportok munkáit is bemutatta, mivel a korabeli sajtóban ennek nyomát alig lehet megtalálni.

XII. NEMZETKÖZI ÉPÍTÉSZKONGRESSZUS, 1930, BUDAPEST

A Műegyetem és az ott megrendezett hallgatói kiállítás azért volt fontos helyszíne az 1930. szeptember 6-13-ig tartó programsorozatnak, mert a kongresszus vitatémái közül az első a korszerű építészoktatás aktuális kérdéseit vitatta meg. Az előkészületek már 1929-ben megkezdődtek, aminek keretében a szakma szélesebb köre számára Bibauer Virgil buzdító írása adta tudtul a kongresszus napirendi pontjait és a kapcsolódó építészeti tervkiállítás hírért.¹ A szervezési munkálatokra a C. P. I. A. (Comité Permanent Internationale des Architectes) felkérte magyar szakosztályát, melynek elnöke Kertész K. Róbert, ügyvezető elnöke K. Virágh Andor, főtitkára Rerrich Béla volt. A tagokhoz, Medgyaszay Istvánhoz, Jakabffy Zoltánhoz és Birbauer Virgilhez² a kongresszusra való tekintettel abban az évben még négyen csatlakoztak: Hoepfner Guido, Sándy Gyula, Schulek János és Wälder Gyula.³ A Műcsarnokba és a Nemzeti Szalonba tervezett professzionális tervkiállítás megrendezésére külön kiállítási albizottságot hoztak létre Wälder vezetésével.⁴

A kongresszus öt napirendi pontja (1.) az építészeti szakoktatás reformja, (2.) az építészeti kamarák, érdektársulások helyzete, (3.) az építészek szerzői jogai, (4.) az építész szerepe az ipari építkezéseknél és (5.) a nagy termek akusztikája volt.⁵

Az első számú téma az építészképzés aktuális kérdéseiről lényegében nem hozott új eredményeket, mivel Kotsis Iván szerint, aki a szekció szervezésében is részt vett, az összes lényeges ponton végrehajtottak már reformokat a Műegyetemen.⁶

Az 1930-as aktuális tanrend valóban tükrözte már, hogy az építésznek már nem csak a tervezéshez kellett értenie művészei fokon, hanem meg kellett tanulnia a statikai, kivitelezési,

¹ Borbíró 1929.

² Borbíró 1929. 370.

³ K. Virágh 1929. 157.

⁴ Az Est 1929. 9. A szervezőbizottság albizottságai voltak: végrehajtóbizottság, intézőbizottság, propagandabizottság, kiállítási bizottság, tárgyalások bizottsága, kirándulási bizottság, női bizottság. A végrehajtóbizottságból alakult meg az elnöki bizottság: Kertész K. Róbert, K. Virágh Andor, Wälder Gyula, Hoepfner Guidó, Sándy Gyula, Nagy K. Császár Ferenc, Rerrich Béla, Fritz Oszkár, dr. Birbauer Virgil, Orth Ambrus, Nászay Miklós, Zilahy Dezső. Rerrich 1930. 10.

⁵ Kiss 1930.; K. Virágh 1929. 157.; Borbíró 1929. 371.

⁶ Prakfalvi 2010. 199.

szerkezetani, anyagi, jogi, közigazgatási és adminisztratív ismereteket is.⁷ A kongresszusi szekción tehát lényegében nem hangzott el újdonság, Kotsis szerint azonban nem is ez volt a programsorozat legfontosabb hozadéka, hanem a magyar építészek kapcsolatteremtése a külföldi kollégákkal.⁸ A kongresszusnak a szervezők szerint is az ismerkedés, szakmai kapcsolatok kiépítése volt a leglényegesebb célja, amit tudatosan elő is segítettek a hivatalos program beosztásával: bőséges időt szenteltek az ebédszünetekre, kirándulásokra, ahol a szakmai kapcsolatok, barátságok, eszmecserék, beszélgetések kialakulhattak.⁹

A XII. építészkongresszusnak több hivatalos kiadványa készült öt idegen nyelven (magyar, angol, német, francia, olasz). A résztvevők köszöntésére a *Tér és Forma* 1930. szeptemberi száma a magyar korszerű építészet remekeit mutatta be 100 képpel, a műcsarnoki tervkiállítás anyagából kölcsönözve. A kongresszus építészeti tervkiállításának és a nemzetközi jelentőségű eszmecserék sikerén felbuzdulva az Építészek Állandó Bizottsága (C. P. I. A.) nemzetközi építészeti szakfolyóirat indítása mellett döntött, amelynek szerkesztőségéhez 17 ország képviselői csatlakoztak. A nyitószám gyanánt 1931-ben a *Tér és Forma* negyedik évfolyamának hetedik száma *Revue Internationale d'Architecture* címmel nemzetközi kiadványként jelent meg.¹⁰

AZ 1930-AS XII. NEMZETKÖZI ÉPÍTÉSZKONGRESSZUS KIÁLLÍTÁSAI

A Műcsarnokban rendezett nemzetközi tervkiállítás természetesen a kongresszus fő attrakciója volt. Ennek megfelelően a sajtóviasshangja is nagy volt,¹¹ bár a programsorozat lezárultával a Nemzeti Szalonban lévő magyaros stíluskövetők csoportjáról is számos cikk született. A Műegyetemen rendezett hallgatói kiállítás érthető módon nem állt kifejezetten az érdeklődés középpontjában, de minden hazai és külföldi kritikában és visszajelzésben dicséretereket kapott.

A kongresszus programja szerint a Műcsarnokban a tervkiállítás megnyitója szeptember 6-án (szombaton) 12 órakor volt a 10 órás Magyar Tudományos Akadémián tartott ünnepélyes kongresszusmegnyitó és a 13:30-as ebédszünet között. Az ebéd után 15 órakor a Nemzetközi Építészeti Tervkiállítás Magyar Csoportjának megnyitóját tartották meg a Nemzeti Szalonban. Másnap, szeptember 7-én (vasárnap) 11 órakor a program a Műegyetem aulájában a rektori

⁷ Kotsis 1930b

⁸ Prakfalvi 2010. 199.

⁹ Építő Ipar 1930. 119-120.

¹⁰ *Tér és Forma* 1931. 7.

¹¹ Fábrián 1930. 140.

üdvözléssel folytatódott, majd a közönség megtekintette az építészhallgatók kiállítását a délutáni svábhegyi kirándulás előtt.¹²

Az illusztris közönség¹³ által is nagyra értékelt tervkiállítás több csoportból állt. A Műcsarnok adott otthont a külföldi vendégek kiállítási anyagának és itt mutatták be a magyar modern és historizáló (eklektikus) építészek munkáit, továbbá a Műemlékek Országos Bizottsága által összeállított magyar műemlékek fényképes anyagát. A kiállítás legrepresentatívabb részét, a modern szekciót Birbauer Virgil rendezte. Ezek mellett a Nemzeti Szalonban mutatták be a magyar stíluskeresők irányzatait, Lechner Ödön és iskolájának követőit.¹⁴ Rerrich Béla 1930. januárjában azt írta, hogy a historizáló csoportot József nádor koráig Fritz Oszkár rendezésével szintén a Nemzeti Szalonban tervezték elhelyezni. A magyar stíluskeresők kiállítását Kertész K. Róbert a Lechner Ödön-társasággal együttműködésben állította össze négy részben: Feszl Frigyesről Vámos Jenő, Lechner Ödönről Gerő Ödön rendezte a kiállítást, míg Lechner Jenő a magyar történeti múltból, Györgyi Dénes pedig a népi hagyományokból merítő építészek csoportját.¹⁵

A magyar anyag szétválasztását Gerő Ödön javasolta.¹⁶ Ennek talán a helyhiány volt az oka, hiszen a Műcsarnokba a tekintélyes mennyiségű magyar épület mellett a külföldi anyagokat is el kellett helyezni, amik közül több szintén igen bőséges volt. A magyar kurátorcsoport legfontosabb célja a korabeli szaksajtó alapján az volt, hogy a magyar korszerű építészetet nemzetközi viszonylatban bemutassa, megmérse, tehát a modern csoportnak mindenképpen a Műcsarnokban kellett lennie, és elképzelhető, hogy emellé még épp a historizáló és a műemléki csoport fért be. A kongresszus lezárultával a legtöbb kritika a magyaros irányzatok elkülönítését érte, mivel a Nemzeti Szalonban lévő kiállításrész látogatottsága messze alulmaradt a Műcsarnokhoz képest. Ez azért volt különösen problematikus, mert a nemzeti stílus jegyében született színvonalas tervek Magyar Vilmos és Kárpáti Aurél kritikája szerint alkalmasak lettek volna Magyarország építészetének egyéni vonásait hangsúlyozni. Magyar a németek kreatív és hatékony propagandáját állította párhuzamba a kihagyott lehetőséggel, amit a magyaros csoport elkülönítése, végeredményben elrejtése jelentett.¹⁷ „*Szeretném tudni, kinek az eszméje volt ez az éles elkülönítés?*” – fakadt ki Magyar hozzászólása, hogy a Nemzeti Szalonbeli kiállításrész megfelelő bemutatására a külföldi közönség igazán fogékony lett volna.¹⁸ A

¹² Építő Ipar 1930. 119-120.

¹³ Építő Ipar 1930. 120.

¹⁴ Budapesti Hírlap 1930. 5.

¹⁵ Rerrich 1930. 11.

¹⁶ Rerrich 1930. 11.

¹⁷ Magyar 1930VI; Magyar 1930b; Kárpáti 1930

¹⁸ Magyar 1930VI. 22.

kiállítás kettéválasztása Ferkai András szerint jól szimbolizálta az építész szakma 1920-30-as évekbeli megosztottságát.¹⁹

A teljes tervkiállításról készült több nyelvű *Architectura* című katalógusba a magyaros stíluskeresők csoportjának csak csekély kivonata került bele. Fontos azonban megemlíteni, hogy a kiadványt válogatott képanyagból állították össze, ugyanis a legtöbb külföldi ország teljesen kimaradt.²⁰ Magyar Vilmos politikai érzelmeket sem mellőző kritikája a kiadvány összetételét, hangsúlyait is elmarasztalta.²¹ Mivel az *Architectura* a kongresszusi tervkiállítás legfontosabb forrásaként tényleg nem ad teljes képet a kiállításon bemutatott épületekről, az írásbeli beszámolók, újságcikkek szintén szubjektív válogatásai alapján egészítjük ki az egyes szekciók, országok kiállított anyagát.

Magyar kiállítás a Műcsarnokban, műemlékek csoportja:

A rajzokból és fényképekből álló műemléki csoportot a kiállítás gyöngyszemeként emlegették. Sikerét mutatja, hogy a dán építészek a teljes kiállítási anyagot meg akarták vásárolni, majd végül reprodukciókat készítettek, és azt vitték magukkal.²² Kiállították Pollack Mihály eredeti rajzait a pesti Redout és a Sándor Palota belső tereiről, Myskovszky Viktor műemlékekről készített eredeti rajzait a *Kunstdenkmale und Mittelalters und der Renaissance in Ungarn* gyűjteményből (1. ábra), Nádler Róbert akvarelljeit a jáki templom homlokzatáról, a pécsi székesegyház belsejéről, és Laszgaller Oszkár olajképeit az Egyetemi Templom szószékéről és a Belvárosi Plébániatemplom belsejéről. A zsámbéki templomról Csányi Károly felvétele szerepelt. Láthatóak voltak továbbá: Nagyszombat templomai, a trencsényi vár, a selmecbányai vár, a körmöcbányai vártemplom, a csütörtökhelyi Zápolya-kápolna, a munkácsi vár, a lőcsei városháza, Thúrzó-ház és Szent Jakab Templom, a késmárki harangtorony, Eperjes templomai, reneszánsz lakóházai, a bártfai városháza és Szent Egyed Templom, a kassai Szent Erzsébet Székesegyház és Szent Mihály kápolna, a kolozsvári Szent Mihály Templom, a brassói Fekete Templom, a gyulafehérvári Szent Mihály Székesegyház és Károly kapu, erdélyi vártemplomok, haranglábak, kapuk, temetők, kopjafák, illetve Budapest műemlékei.²³ Az *Architecturában* Lechner Jenő írt tanulmányt a műemléki és eklektikus csoportról.²⁴

¹⁹ Ferkai 1989. 363.

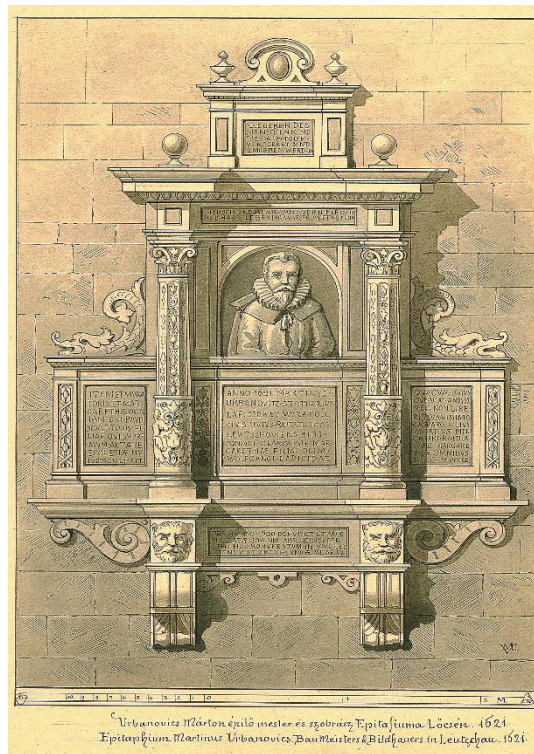
²⁰ Birbauer 1930

²¹ Magyar 1930III

²² 8 órai újság 1930. 3.

²³ Magyar 1930a. 380.; Magyar 1930V. 13-14.

²⁴ Lechner 1930

1. ábra: Myskovszky Viktor egyik rajza az Építészettörténeti Rajztárban. A Műcsarnokban kiállított Myskovszky-anyag pontos tartalmáról nincs tudomásunk. (forrás: Építészettörténeti Rajztár 105975)

Magyar kiállítás a Műcsarnokban, historizálók (eklektikusok) csoportja:

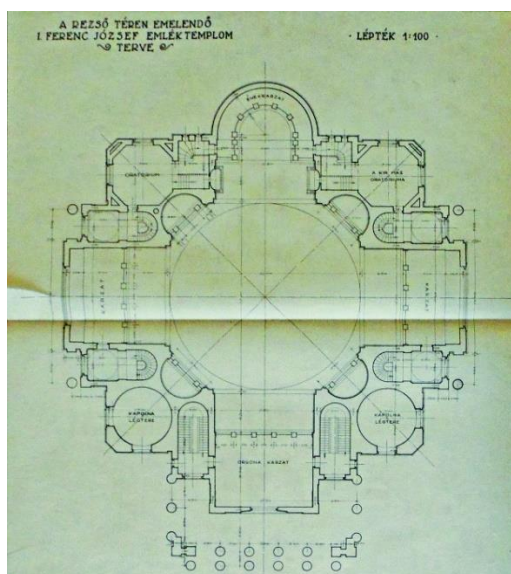
Ebben a csoportban főleg az akkori kortárs historizáló terveket mutatták be, amelyek között dominált a neobarokk. Magyar Vilmos kritikájában azt fogalmazta meg, hogy „*a nagy eklektikusok, a valóban hagyományokra támaszkodók*”, Unger Emil, Petschacher Gusztáv, Schmahl Henrik, Láng Adolf, Schickedanz Albert, Alpár Ignác, Hauszmann Alajos, Schulek Frigyes, Pecz Samu, Lechner Ödön, Ybl Miklós és a barokkon kívül más történeti stílusok nem kaptak helyet. Az *Architecturában* közölt fotók a Lánchídról, az Országházról, a Nemzeti Múzeumról, a Halászbástyáról és a Tőzsdepalotáról ezek szerint nem tükrözik teljesen a bemutatott anyagot. Kiállított épületek Magyar beszámolója alapján: Korb és Girgl belvárosi palotái, Hüttl Kegyesrendiek palotája, Wälder Ciszterci Gimnáziuma, Kertész K. Róber és Sváb Gyula Gödöllői Premontrei Gimnáziuma, Szende Andor kastélyai, Komor és Jakab Pozsonyi Vigadója, Györgyi Dénes és Münnich Aladár Debreceni Déry Múzeuma.²⁵

Magyar kiállítás a Nemzeti Szalonban, magyar stíluskövetők csoportja:

A szekcióról képekkel illusztrálva Magyar Vilmos számolt be részletesen. Kiállították Feszli Frigyes Vigadóját, Lechner Ödön Iparművészeti Múzeumát, kőbányai templomát, a Földtani Intézetet, a Postatakarékpénztárat, az Államvasutak Nyugdíjintézetét, a szegedi városházát,

²⁵ Magyar 1930V. 13.

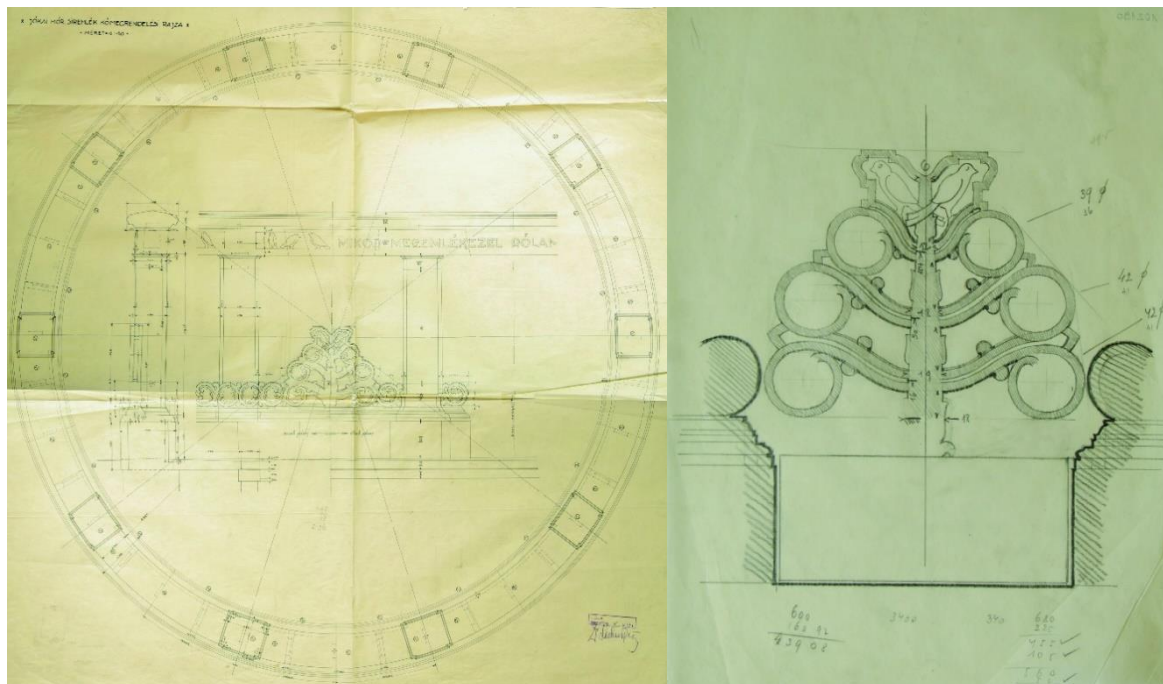
Lajta Béla műveit, Bálint és Jámbor szatmári Vigadója és nagybányai színházépülete, Komor és Jakab szolnoki banképületét, Marosvásárhelyi Kultúrpalotáját, szabadkai városházát, Árkay Aladár Fasori Református Templomát, Rákóczi-templomát, Városmajori Templomát, győri templomát,²⁶ Lechner Jenő Chicago tribünjét, a sárospataki tanítóképzőt, a mezőkövesdi városházát, Szent Ferenc-rendi templomát, Medgyaszay színházait, Neuschloss Knüsli Kornél, Zrumeckzy Dezső és Kós Károly állatkerti házait, Wigand Ede kereskedelmi kamaraépületét, marosvásárhelyi Népházat, tordai földműves iskolát, Sváb Gyula és Györgyi Dénes iskolaépületeit, Kós Károly sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumát, ketesdi és baróti református templomát.²⁷

2. ábra: Kismarty-Lechner Jenő tervrajza a Rezső téri Ferenc József Emléktemplomhoz az Építészettörténeti Rajztárban. (forrás: Építészettörténeti Rajztár 101423)

²⁶ Farbak 1984. 260.

²⁷ Magyar 1930VI. 20.

3. ábra: Kismarty-Lechner Jenő tervrajzai Jókai Mór síremlékéhez az Építészettörténeti Rajztárban. (forrás: Építészettörténeti Rajztár 102108, 102190)

Lechner Jenő díjnyertes Mezőkövesdi Városháza pályaterve, Ferenc József Emléktemploma (2. ábra) és Jókai Mór síremléke (3. ábra) az *Architectura* tanúsága szerint is szerepelt a kiállításon.²⁸ Az Építészettörténeti Rajztár mindhárom épület tervanyagából tartalmaz lapokat, skicceket. A Mezőkövesdi Városházának egy színezett homlokzati tervét tartalmazó kemény tabló talán éppen a tervkiállításon szerepelt. A lap hátulján a felirat²⁹ szerint 1939-ben biztosan kiállították a Műcsarnokban.³⁰ (4. ábra)

²⁸ Birbauer 1930. 70-71.; Tér és Forma 1930. 381-420, 388.

²⁹ „A mezőkövesdi városháza díjnyertes pályaterve; tervezte: Dr Lechner Jenő”; Vignettán: „Őszi Csoportos kiállítás, Műcsarnok 1939. 276.”

³⁰ Építészettörténeti Rajztár 102096

4. ábra: Kismarty-Lechner Jenő Mezőkövesdi Városháza terve (forrás: Építészettörténeti Rajztár 102096)

Magyar kiállítás a Műcsarnokban, modernnek csoportja *Modern törekvések* címmel:

Kotsis Iván önéletrajzi írása is utal rá, de a tervkiállítás sajtóvisszhangjából is leszűrhető, hogy a modern szekció és a külföldi építészettel való összehasonlítás a magyar építésszakmában kisebbségi érzéseket keltett. Kotsis eleinte nem is támogatta a kongresszus Budapesten történő szervezését, mert úgy gondolta, a magyar építészet színvonala elmaradt a külföldiétől. A műcsarnoki kiállításon a legerősebbnek és valóban büszkeségre okot adónak a historizáló csoportot tartotta, az modern szekciót azonban siralmasnak találta a többi országéhoz képest.³¹ Az igazán kritikusan szemlélő Magyar Vilmos ezzel szemben a magyar anyag külföldihez viszonyított nivóját „a legtárgyilagóssabb ítéllettel is, igen kedvező”-nek titulálta, amivel méltán büszkélkedhetünk, annál is inkább, mivel Magyarországon tulajdonképpen már a világháború előtt is épültek tisztán modern épületek, ezzel megelőzve Németországot, Hollandiát vagy Franciaországot.³² A finn kiküldött, Carolus Lindberg szerint szintén szakszerűen rendezett és gazdag volt a magyar csoport.³³ Az aggodalom, amely szerint a magyar építészet nem lesz elég *modern* a nemzetközi porondon, a kiállítás megnyitásakor értelmét veszítette. Magyar Vilmos szerint ugyanis a tervkiállítás összességében megmutatta, hogy a modernizmus külföldön 1930-ban már lecsengett, a hangsúly már a sivárság elkerülésén és az egyéniségek, nemzeti sajátosságok megmutatásán volt, éppen ezért aratott olyan nagy sikert a magyarok többi szekciója, a historizáló és a műemléki csoport.³⁴ Kiállított épületek: Árkay Aladár és Körmendy

³¹ Prakfalvi 2010. 199. Kotsis életrajzának részleteit a *Lapis Angularis* sorozat I. kötete is közölte, de a szöveg nem egyezik meg teljesen az életrajzi kiadás szövegével. Hajdú – Prakfalvi 1995. 252-253.

³² Magyar 1930a. 378. és Magyar 1930V. 12.

³³ Turán. 1930. 67.

³⁴ Magyar 1930IV. 189.

Nándor győri színházterve, Arvé és Gerstenberger margitszigeti fedett uszodaterve, Hajós Alfréd margitszigeti fedett uszodaterve, Gyenes Lajos Szabadság téri rendezési terve, Komor Marcel és Komor János madridi szabályozási terve, Orbán Ferenc tárházai, Lajta, Pogány és Tőry Nemzeti Színház terve, Hüttl Dezső autóbuszgarázsa, Györgyi Dénes barcelonai kiállítási pavilonja, Lauber László Excelsior Fehérvári úti benzinkútja.³⁵

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Németország:

A nemzetközi tervek kiállításán a magyar csoporton kívül két tudat vendégország közel 2000 tervvel szerepelt.³⁶ Kotsis Iván visszaemlékezése szerint a legbősegebb anyagot a németek hozták. Nagyméretű fotóikkal igen hatásos kiállítást rendeztek, aminek teljes anyagát Kotsisnál hagyták a kongresszus után, aki azokat később oktatási anyagként használta.³⁷ A német összeállítás Magyar Vilmos szerint is kiemelkedő volt, különösen a mennyiséget és a minőséget tekintve. A németek szereplésének legnagyobb eseménye Fritz Höger téglaeépítéséről,³⁸ és German Bestelmayer müncheni rektor „Az újabb német építészetéről”³⁹ tartott előadása volt. Bestelmayer előadása alapján leszűrhető volt, hogy a modern építészet 1930-ban még Németországban is komoly útkeresési fázisban volt. A történeti stílusok elvetésével és az új technikával megjelenő a modern építészet *építőművészet* helyett *építőtechnikának* nevezte, ami fontos meglátás a modernizmus melletti más, gazdagabb díszítőművészetet integráló építészeti irányzatok elfogadása tekintetében.⁴⁰ Komor Marcell 1929-ben a Tér és Formában írt cikkében lényegében csak a modern, múltbéli hagyományoknak hátat fordító építészetet tartotta *művészetnek*.⁴¹ Bestelmayer előadásában azt is kimondta, hogy habár már kialakult a díszítőelemek nélküli tisztán szerkezeti konstrukció pozitív esztétikai megítélése, az új *stílus* tudatos megalkotására tett modern kísérletek zátonyra futottak, mert a stílus természetéből fakadóan kialakul, önkényesen nem teremthető. Hüttl műegyetemi rektori székfoglaló beszédében ehhez a gondolathoz csatlakozva tette hozzá, hogy a teljes lecsupaszítás már a nagyközönségnek sem tetszik, és bizonyos mértékű díszítésre igenis szükség van.⁴² Kiállított épületek: Ritter és Dischinger lipcsei nagyvásárcsarnoka, Schmoll berlini Ullstein-nyomdája, Mossner müncheni repülőgépcsarnoka, Erich Mendelsohn Schocken (Chemnitz) áruháza, Fritz

³⁵ Magyar 1930a. 380; Magyar 1930V. 12-13.

³⁶ Magyar 1930IV. 189.

³⁷ Prakfalvi 2010. 199.

³⁸ Magyar 1930I. 148-149.

³⁹ Hüttl 1930a. 156.

⁴⁰ Magyar 1930II.

⁴¹ Komor 1929

⁴² Hüttl 1930a. 156.

Höger hamburgi Bürohaus Sprinkenhof-ja, stuttgarti Paul Bonatz pályaudvara, delmenhorsti temetőkápolnája és rustringeni városházája, Hans és Oscar Gerson hamburgi Ballinhaus-terve, Bruno Paul gelsenkirchei Kathreiner irodaháza, Tessenow St. Moritz (Engandin) lakóházának terve, Wilhelm Kreis drezdai múzeuma, Oscar Kaufmann berlini színházai, Ludwig Ruff bambergi szemináriumépülete, German Bestelmeyer prieni evangélikus temploma, Hans Herkommer Frankfurt-am-Main-i Friedenskirche-je, Albert Borslet würtzburgi missziós temploma, Strunck és Wentzler belgrádi katedrálisának I. díjas pályaterve.⁴³

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Hollandia:

A holland kiállítás szintén nagy mennyiségű anyagot tartalmazott, áttekinthetőségben azonban elmaradt a németekétől. Kiállított épületek: Berlage hágai Christian Science temploma, J. M. Mey amsterdami Hajózási Irodaháza, Piet Kramer amsterdami bérháza, de Byenkorf hágai áruházépülete, W. M. Dudok hilversumi városháza- és iskolatervei, Brinkmann en v. d. Vingt van Nelle gyártelepépületei, az Amsterdami Városi Mérnöki Hivatal ipariskolája.⁴⁴

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Olaszország:

Kiállított épületek: Giovanni Muzio milánói hősi emléke és a milánói Università Cattolica del Sacro Coure épülete, Limongelli tripoliszi diadalkapuja, Fischera cataniai kereskedelmi intézete, Cabiati és Alpago milánói kiállítási pavilonja.⁴⁵

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Ausztria:

Magyar Vilmos szerint az osztrák szekció volt a legtisztábban modern a műcsarnoki kiállításon, mivel még a német anyagban is voltak hagyományos, olykor historizáló alkotások. Kiállított épületek: Rudolf Frass bécsi Hochhaus terve, Hans Vetter bécsi villája, Hubert Gessner linzi munkáskamarája, Franz Koppélhuber steyri krematóriuma, Herman Tamussino mődlingi városi fürdője.⁴⁶

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Svédország:

A svédek kiállítási anyaga a nemzeti hagyományokat és a modernséget ötvözte. Kiállított épületek: Ivar Tengbom stockholmi koncertháza és a Chilehaus, Birger Jonson stockholmi Philadelphia temploma, Ragnar Östberg Stockholmi Városházája.⁴⁷

⁴³ Magyar 1930a

⁴⁴ Magyar 1930a. 379.

⁴⁵ Magyar 1930a. 379.

⁴⁶ Magyar 1930a. 379.

⁴⁷ Magyar 1930a. 379.

Külföldi építészek kiállítása a Múcsarnokban, Finnország:

A 40 darabból álló csoport nem adott teljes képet a színvonalas finn építészetéről, Eliel Saarinen épületei közül például egyet sem állítottak ki.⁴⁸ Kiállított épületek: J. G. Siren helsingforsi parlamentje, a Kallio-fivérek imatráni vízierőmű telepe, Borg M. N. kotkani népiskolája.⁴⁹

Külföldi építészek kiállítása a Múcsarnokban, Norvégia:

Magyar Vilmos szerint a skandináv országok közül Norvégia őrizte meg legjobban nemzeti sajátosságait a kiállítási anyagában. A 131 darabos norvég gyűjtemény egy 1925-ben alapított vándorkiállítási anyag volt, ami más rangos kiállításokon is szerepelt szerte a világon. A rajzokból, fotókból és 6 gipszmodellből álló csoport a múcsarnoki kiállítás harmadik legnagyobb szekciója volt.⁵⁰ (5. ábra) Kiállított épületek: Henrik Nissen strukkéliai erdei kápolnája, Ole Landmark bergeni múzeuma, Magnus Paulson grani temploma, sandvikai városházája, Ree és Buch Vaagaa-i vadászlakja.⁵¹

5. ábra: A norvég szekció kiállítása a Múcsarnokban (forrás: Lending 2014)⁵²

Külföldi építészek kiállítása a Múcsarnokban, Norvégia:

Magyar véleménye alapján a lengyelek csoportja volt a legizlésesebb. Kiállították Witkiewicz modern munkáit, Makovski lengyel műemlékekről készült ecsetvázlat-sorozatát és Dugai Antonin varsói Grafikai Intézetét.⁵³

⁴⁸ Turán 1930. 67.

⁴⁹ Magyar 1930a. 380.

⁵⁰ Lending 2014

⁵¹ Magyar 1930a. 380.

⁵² eredeti hivatkozása: XII Congrès international des architectes Budapest 1930. *Compte-Rendu: Travaux du XIIe Congrès international des architectes*. Budapest 1931.

⁵³ Magyar 1930IV. 191.

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Csehszlovákia:

Az *Architectura* bőséges képanyaggal mutatta be Csehszlovákia kiállított épületeit. Magyar Vilmos heves, politikai tekintetben is véleményformáló kritikájában felrótta a csehszlovák anyag ilyen nagy mennyiségben történő közlését, ami éles kontrasztban állt az északi szomszédok magyar kultúra elleni bojkottjával.⁵⁴

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Jugoszlávia:

Kiállított épületek: Kaularic szabályozási terve Zágráb piacára, Futur-Kos jenicei temploma, Planic újvidéki színházterve, Ulrich spliti fürdője.⁵⁵

Külföldi építészek kiállítása a Műcsarnokban, Belgium, Franciaország, Anglia, Románia, Görögország, Amerika:

Ezeknek az országoknak a kiállításáról még Magyar Vilmos sem említett bővebb információt, a kiállított épületek közül nem emelt ki konkrét alkotásokat. Belgium, Franciaország és Anglia építészetének évszázados hagyományokkal rendelkező egyediségét a kiállítás is tükrözte, Görögország anyagát azonban várakozáson alulinak, közepesnek értékelte, és Romániában sem talált semmi eredetit. Amerika építészeti alkotásai léptékükben messze túlszárnyalták az itthoniakat, emellett pedig látszott, hogy az Amerikára ható európai áramlatok mellett az európai anyagon is meglátszott a tengeren túli kontinens visszahatása.⁵⁶

Építészhallgatók terveinek, rajzainak kiállítása a Királyi József Műegyetemen:

A Műcsarnok és a Nemzeti Szalon mellett egy harmadik helyszínen is rendeztek kiállítást a kongresszus közönségének. Ezt a Magyar Királyi József Műegyetem hallgatóinak terveiből és rajzaiból Kotsis Iván nyilvános rendes tanár állította össze a Műegyetem aulájában.⁵⁷ Ezen leginkább a tervezési tantárgyak korszerűség jegyében született évközi tervei és szigorlati tervek kaptak helyet tanszékek és vezető tanárok szerint rendezve,⁵⁸ mivel a kiállítás célja az volt, hogy bemutassa, az az oktatás színvonalát, illetve hogy az építészképzés mennyire lépést tart a modern irányzatokkal.⁵⁹ A hallgatói kiállítás aktualitását ezen kívül a kongresszus első számú napirendi pontja adta, amely az új, speciális építőtechnológiák világában az oktatás új feladatait és korlátait fogalmazta meg.

⁵⁴ Magyar 1930VII

⁵⁵ Magyar 1930IV. 191.

⁵⁶ Magyar 1930IV. 191.

⁵⁷ Építő Ipar 1930. 87. Krónika rovat

⁵⁸ Magyar Iparművészet 1930. 162.; Építő Ipar 1930. 87. Krónika rovat

⁵⁹ Budapesti Hírlap 1930. 4.

Kotsis szerint, aki az Építési Osztály tanári karával együtt rendezte a kiállítást, végeredményben a külsőségekre sikerült nagyobb hangsúlyt fektetni, pedig ő eredetileg a tartalomra próbált koncentrálni. A tervek bemutatása egységes volt, az egész anyag magas színvonalú volt rajztechnikailag. Kotsis visszaemlékezése és a tervanyagból összeállított katalógus szerint is „kizárólag perspektívák”-at mutattak be.⁶⁰ A közönséget – valószínűleg leginkább a szeptember 7-ei megnyitón – Kotsis kalauzolta a Műegyetem aulájában. A kiállítás általános elismerést váltott ki,⁶¹ bár Kotsis önéletrajzi írásában úgy emlékezett vissza, hogy a külföldi sajtó „*üvegházi kitenyésztés*”-nek értékelte a terveket.⁶² Az olasz vendégek azonban úgy vélekedtek, hogy „*Nem szárnypróbálgatások (voltak) ezek, hanem erőteljes tudás szárnycsapásai.*”⁶³

A Műegyetem hallgatóinak kiállítása azonban nem csak a tervekből áll, valójában két részből tevődött össze, amiről a korabeli sajtóból is csak igen kitartó gyűjtőmunkával értesülhetünk.⁶⁴ A tervek csoportja mellett a másik, kisebb mennyiségű részben a képzés más tantárgyaihoz kapcsolódó rajzokat mutatták be, amiről csak az Építő Ipar – Építő Művészet 1930. június 1-jei számában lehet olvasni.⁶⁵ Úgy tűnik, hogy a tervezésoktatáson túl a műegyetemi kiállítással teljes képet próbáltak nyújtani a képzésről a kongresszus látogatói számára. A második csoportban a szerkezeti és statikai, az építőművészeti és a rajzbeli tárgycsoport tárgyait helyezték el.⁶⁶ Arról, hogy az építésztörténeti tárgycsoport munkáit is kiállították, konkrétan sehol sem olvashatunk, az Építésztörténeti Rajztár öt nyelven feliratozott egységes kivitelű tablósorozata azonban erre utal.

ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI TABLÓSOROZAT TALÁN AZ 1930-AS MŰEGYETEMI KIÁLLÍTÁSRÓL

A szóban forgó, 22 darabból álló tablósorozat az Építésztörténeti Rajztárban a 103242-103263-as jelzet alatt található. A tablók kiképzése, feliratozási rendszere egységes. A sorozatban építésztörténeti rajzok vannak, melyeket barna színű vastag kartonokra kasíroztak. A szerzők (hallgatók) nevét, évfolyamát és a rajz témáját a tablók alsó részén lévő egyen feliratpecsétre írták egységes grafikával, magyarul, németül, angolul, franciául és olaszul. Az

⁶⁰ Kotsis 1930b

⁶¹ Magyar Iparművészet 1930. 162.

⁶² Prakfalvi 2010. 200.

⁶³ 8 órai újság 1930. 3.

⁶⁴ Építő Ipar 1930. 87. Krónika rovat

⁶⁵ Építő Ipar 1930. 87. Krónika rovat

⁶⁶ Építő Ipar 1930. 87. Krónika rovat

anyag egységes formátuma, feliratozási kultúrája és keltezései is arra engednek következtetni, hogy az 1930-as műegytemi kiállításon szerepeltek.

A tablók részletes leírását és fényképes reprodukcióit cikkünk melléklete tartalmazza.

A rajzok leginkább a középkori tantárgycsoporthoz tartoznak, középkori fejezeteket, gyámköveket, vízköpőket, fiatornyokat, keresztrózsákat és más alaktani részleteket, épületrészeket tartalmaznak. Teljes épületábrázolás csak a Hagia Sophia,⁶⁷ Diocletianus fürdőjének rekonstrukciója,⁶⁸ és a vajdahunyadi vár⁶⁹ ábrázolásánál van. A tablókon lévő rajzokat láthatóan tematikusan válogatták össze, az alsó pecséten a következő kategóriák olvashatók: *Középkori oszlop és pillérlábazatok* (1 lap); *Példák gót külföldi emlékek közül* (1 lap); *Mérműves ablakok* (2 lap); *Rekonstrukciós feladat* (1 lap); *Középkori fejezetek* (3 lap); *Középkori kapukiképzések* (2 lap); *Végződések és fiale csoportok* (1 lap); *Középkori párkányok* (1 lap); *Figurális kiképzésű gyámkövek* (1 lap); *Növénydiszítésű gyámkövek* (1 lap); *Famennyezetek* (1 lap); *Kuszólevelek és vízköpők* (1 lap); *Rózsablak* (1 lap); *Keresztvirágok* (1 lap); *Példák gót hazai emlékek közül* (2 lap); *Példák gót profán építkezésből* (1 lap); *Példák bizánci emlékek közül* (1 lap). Több lapon olvasható és a dátumból leszűrhető, hogy a rajzok egy részét a második évfolyamos Középkori építészet I nevű két féléves tantárgyának tavaszi kurzusa feladataként készítették.⁷⁰ A tablók nagy részét másodévesek rajzolták, csupán három rajz készült harmadéves tárgy keretében: a csütörtökhelyi Zápolya-kápolna alaprajza és homlokzata és a Hagia Sophia metszete.⁷¹ A teljes anyagot tekintve úgy tűnik, hogy a második évben a Középkori építészet I tantárgyak keretében főleg az alaktan és a szerkezeti részletek elsajátítása volt a cél, amihez épületrészeket vagy kisebb részleteket, szerkezeti elemeket (mérműves ablakok, fejezetek, lábazatok, párkányok, mennyezet, vízköpők) kellett rajzolni. A harmadik évben a Középkori építészet II két félévében már teljes épületek rajzolása lehetett a feladat az előző évben megtanult alaktan felhasználásával. A kiállítási tablókön kívül más hallgatói rajzok is fennmaradtak az 1920-as évekből, amik segítenek teljesebb képet alkotni a tananyagról. 1927-ből ifj. Lechner Jenő középkori párkányokat ábrázoló második évfolyamos rajza is mutatja például, hogy a Középkori építészet I-es tárgycsoport az alaktant és a szerkezeti részleteket tanította.⁷² Egy a monrealei dómról készült 1927-es hallgatói rajz pedig valószínűleg a Középkori építészet II egyik félévében készülhetett.⁷³ A 9 félévből álló tanrendet Kotsis Iván

⁶⁷ Építészettörténeti Rajztár 103250

⁶⁸ Építészettörténeti Rajztár 103253

⁶⁹ Építészettörténeti Rajztár 103246

⁷⁰ Építészettörténeti Rajztár 103254, 103256

⁷¹ Építészettörténeti Rajztár 103248, 103249, 103250

⁷² Építészettörténeti Rajztár 102236

⁷³ Építészettörténeti Rajztár 103126

az 1930-as műegyetemi kiállítás katalógusában részletesen leírta.⁷⁴ Eszerint a hallgatók az első évben a két féléves Ókori építészeti I-gyel kezdték meg építészettörténeti tanulmányaikat. A második évfolyamban az Ókori építészeti II (2 féléves) mellett már a Középkori építészeti I-et is hallgatták. A harmadik évben az ókor elhagyásával a Középkori építészeti II-vel és az Újkor I-gyel folytatódott a tanrend mind a két félévben. A negyedik évben már csak az Újkor építészeti II maradt. Ekképpen mindhárom korszakból összesen négy félévet tanultak. Az ókor tanszéknek Wälder Gyula, a középkor tanszéknek Möller István, az újkor tanszéknek pedig Hüttl Dezső volt a tanszékvezetője.⁷⁵ A tablók közül többet egy mindezidáig azonosítatlan tanár látta el szignójával. Az egyetlen téma, ami kissé kilóg a sorból az a Diocletianus-therma rekonstrukciós rajza.⁷⁶ Hogy melyik tantárgy keretében volt feladat rekonstrukciók rajzolása, illetve hogy miért csupán egy antik épület szerepel a tablósorozaton, nyitott kérdés marad, amire az Építészettörténeti Rajztár teljes katalógusát tekintve sem tudunk választ adni. Diocletianus thermája ezen kívül még szerepel egy olyan hallgatói rajzon, ami 1927-ből maradt fenn.⁷⁷ Hasonló tematikát mutatnak a Nîmes-i Maison Carrét, Antonius és Faustina templomát és Octavius kapuját ábrázoló hallgatói rajzok 1928-ból, 1927-ből és 1924-ből.⁷⁸ Az utóbbi kettő felirata bizonyítja, hogy az Ókori építészeti II. félévének feladatára készültek. Ezek mellett fennmaradt ifj. Lechner Jenő első évfolyamos hallgatói rajzai is 1926-ból, amelyek görög ión oszloprendet és görög dór stílusban tervezett kisebb épület tervét ábrázolják.⁷⁹ Ezek alapján úgy tűnik, hogy az ókori tárgycsoportban a középkoréhoz hasonlóan az első félév(ek)ben szerkezeti elemek, alaktan rajzolása volt a feladat, majd később, ezekre építve teljes épületek, rekonstrukciók rajza és még mindig stílusban tervezés volt a tananyag. A stílusban tervezési feladatok két világháború közötti továbbélését egy 1926-ból származó középkori témájú hallgatói terv is alátámasztja (vidéki városháza terve), amelyen Möller István professzori szignója látható.⁸⁰

A tablók arról is tanúskodnak, hogy az építészhallgatók építészettörténeti rajzai hogyan változtak meg a 19. századi kezdetektől a két világháború közötti időszakra. A tervezési feladatok ábrázolásánál a modern szemlélet gyökeresen átformálta a professzionális és a hallgatói tervek grafikáját. Az akvarellal és művészi részletességgel, gyakran virtuóz módon megalkotott 19. századi rajzokat (amelyekre Pollack 1930-ban nagy elismerést kiváltó,

⁷⁴ Kotsis 1930b. 6-7.

⁷⁵ Kotsis 1930b. 6-7.

⁷⁶ Építészettörténeti Rajztár 103253

⁷⁷ Építészettörténeti Rajztár 102313

⁷⁸ Építészettörténeti Rajztár 102306, 102310, 102318-102319

⁷⁹ Építészettörténeti Rajztár 102235, 102237

⁸⁰ Építészettörténeti Rajztár 102242-102243

Műcsarnokban kiállított rajzai is példák lehetnek⁸¹), a modern szellemiség jegyében az erős grafikával, fény-árnyék hatást felerősítő kontrasztosságra és plasztikusságra törekvő rajzok váltották fel. Ez a szemléletváltás leginkább a rajztári tablósorozat vastag hegyű tustollal kihúzott alaktani részletrajzain figyelhető meg. Vannak aprólékos igényességgel kivitelezett munkák is, például a középkori famennyezetet ábrázoló 103256-os jelzetű rajz, amelynek pontos és részletekbe menő szerkezhelyes ábrázolása még a 19. századi technikát idézte, egyre általánosabbá váltak azonban a nagyobb felületekre koncentráló, expresszív grafikájú rajzok. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy az építészettörténeti rajzok fokozatosan elvesztették szerkezeti jellegüket, és inkább az alaktanra, a részletek díszítő jellegére koncentráltak. Ez a folyamat természetesen a 20. század eleji építészetelméletben is lejátszódott szemléletváltásra reflektált, ami az elavultnak titulált historizáló tervezést tévesen csak a díszítőelemek másolásaként kezelte, meg nem értve annak mélyebb szerkezeti tartalmait. Az építészettörténeti hallgatói rajzok többsége sajnálatos módon elkezdte nélkülözni a konstrukció értő ábrázolását, és a régi mintalapok egyszerűsített másolatává vált. (6. ábra) Egyes rajzokon visszakövethető, mely mintalapokról másolták. Ilyen például a 103262-es jelzetű gyámköveket ábrázoló tábló, amelyen az első rajz, a vajdahunyadi sárkányos gyámkő „eredetije” a *Wiener Bauhütte* VI. évfolyam II. szemeszterében található. A vajdahunyadi országház alaprajzát szintén ugyaninnen, a Friedrich von Schmidt-tanítványok 1860-as években készült vajdahunyadi felmérései után rajzolhatták. A vajdahunyadi vár csigalépcsőjének kapujáról is készült hallgatói rajz a két világháború között,⁸² aminek eredetijét szintén a jóval részletesebben kidolgozott 19. századi mintalapok között kereshetjük.⁸³ Hasonlóképpen mintalapok alapján készültek a tablósorozat Zápolya-kápolnát ábrázoló rajzai is.⁸⁴ Ennek az épületnek egyik legelső felmérési rajzát 1862-ben még Schulek Frigyes készítette el hallgató korában.⁸⁵

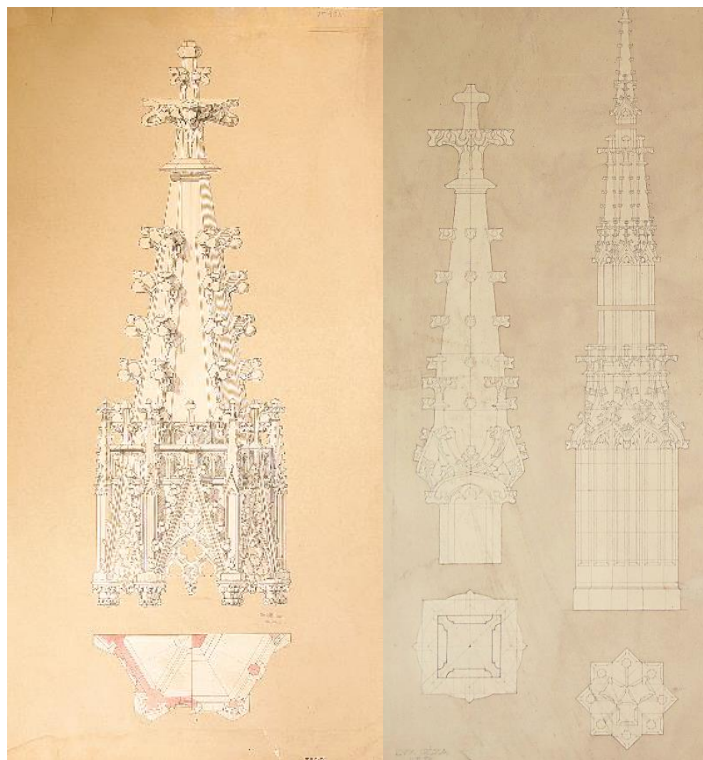
⁸¹ Magyar 1930V. 14.

⁸² Építészettörténeti Rajztár 103144

⁸³ Építészettörténeti Rajztár 103152

⁸⁴ Építészettörténeti Rajztár 103248-103249

⁸⁵ Építészettörténeti Rajztár 101752

6. ábra: Gótikus részletrajzok Steindl hagyatékából és az 1930-as tablósorozatból (forrás: Építészettörténeti Rajztár 104038 és 103251)

KORTÁRS ÉS TÖRTÉNETI ÉPÍTÉSZET

A Budapesten megrendezett XII. Nemzetközi Építészkongresszus híven tükrözi a magyarországi építész körök két világháború közötti megosztottságát.⁸⁶ A szakma képviselői a műegyetemi építészképzéstől azt várták, hogy folyamatosan megújulva kövesse le az iparban lejátszódó, felgyorsult folyamatokat. A tanrend reformja nem csak az 1920-as és 30-as években volt aktuális, hanem, ahogyan napjainkban is, a jövőbeni gyakori változásokra kellett nyitottnak lenni. A legtöbbször felmerülő kérdés az egyes szakági tantárgycsoportok óraszámáról, esetleg szükségességéről szól. Az építészettörténet és a mindenkori kortárs tervezés viszonya a 19. századi állapothoz képest teljesen megváltozott, és a történeti építészeti tárgycsoport kurzusainak mennyiségét, létjogosultságát már az 1930-as tanrendreform idején is szükségessé vált megindokolni. Komor Marcell 1929-ben a *Tér és Forma* hasábjain megjelent írásában ugyanis a tisztán modern, történeti hagyományoktól teljesen mentes tervezést és tervezésoktatást kérte számon a Műegyetem professzorain, Hüttl Dezsőn és Kotsis Ivánon.⁸⁷ Komor látásmódja, a modern építészeti tervezésen kívül mást meg nem engedő szemlélete és

⁸⁶ Ferkai 1989

⁸⁷ Komor 1929. 98.

cikkének elvárásokat megfogalmazó hangneme a két világháború közötti építészetelmélet figyelemre méltó kordokumentuma. A történeti építészeti tervezéstől való teljes függetlenedést várt nem csak a homlokzati formálásban, hanem a tervezés legmélyebb szintjén, a koncepció alkotásában is. Komor cikkére Kotsis Iván a következő lapszámban reflektált.⁸⁸ Az aktuális tanrend ismertetése mellett kifejtette, hogy az építészettörténet és a kortárs tervezés viszonya a 19. századi állapothoz képest megváltozott, de hangsúlyozta, hogy a tervezés „*nem megszüntette, csak megváltoztatta*” az építészettörténet oktatásban játszott szerepét.⁸⁹ Míg az építészképzés intézményesülésének hajnalán a tanszékek aszerint tagolódtak, hogy milyen történeti stílusban oktatták a tervezést, 1930-ban az új technológia, épületszerkezetek, térigények, stb. mentén gyökeresen megváltozott tervezés eszköztárában a történeti formák már nem közvetlenül jelentek meg. Közvetett szerepük fontosságára azonban Kotsis három érvet is felsorolt:

1. a kortárs tervező építész alapvető szakmai műveltsége, amihez a szakma története elengedhetetlenül fontos,
2. a történeti építészet tanulmányozása gondolatteremtő erejű a kortárs tervezés során, mivel a múltbéli építészeti megoldások a jelenkorban is tanulságokkal szolgálnak,
3. a történeti épületek megismerése elősegíti a kortárs tervezéshez szükséges megfelelő arányérzék és esztétikai kultúra elsajátítását.⁹⁰

Később, életrajzi írásában ezekhez egy negyedik érvet is hozzátett:

4. a műemléki vagy történeti épületek helyreállításához szükséges tudásanyag elsajátítása.⁹¹

Az általános szakmai megosztottság bizonyos kommunikációs félrehallásaira jó példa, hogy a jó építész műveltsége mindkét érvelésben szempont. Komor is úgy vélekedett, hogy „*Nem is lehet igazán jó modern építész más, mint igazán művelt ember.*”⁹²

Komor és Kotsis párbeszéde azt is összefoglalta, hogy a két világháború közötti építészet tervezési elveit a *művészi* törekvéseken kívül sokkal profánabb gazdasági tényezők is befolyásolták. Ennek az oktatásba leszármazó hatásait 1930-ban Hüttl Dezső rektori székfoglaló beszédében értékelte.⁹³ A XII. Nemzetközi Építészkongresszus első témájaként

⁸⁸ Kotsis 1930a

⁸⁹ Kotsis 1930a. 194.

⁹⁰ Kotsis 1930a. 194-195.

⁹¹ Prakfalvi 2010. 182. Kotsis érveinek tekintetében Hajnóczi Gyula *memorizmus*-elmélete a kérdés további rendkívül érdekes rétegeit fejt fel. Hajnóczi 1993. 501.

⁹² Kotsis 1930a. 194-195.

⁹³ Hüttl 1930b. 165.

frissen megvitatott oktatási reformok kérdésében tulajdonképpen már úgy tudott nyilatkozni, hogy azok vagy már részei voltak az oktatásnak, vagy folyamatban volt bevezetésük.⁹⁴ Mindazonáltal az építészettörténet az oktatásban elfoglalt helyét és mennyiségét úgy tűnik, már akkor is határozottan lecsökkentették. A történeti építészet presztízisének halványulását az is mutatja, hogy a kongresszus sajtóbeli visszhangja gyakorlatilag nem is említette az építészhallgatók tervezésen kívüli egyéb rajzainak kiállítását, ami pedig a rajztári tablók alapján igen színvonalas lehetett. Hüttl ennek ellenére kiállt az építészettörténeti oktatás, sőt tervezés mellett is: „*Ma még nem tartunk ott, hogy kialakult, kiforrott stylusról lehetne beszélni és ha nagyobb representatio, vagy egyházi épületről van szó, nem nélkülözhetjük a történelmi stylusok intuitív belevonását a tervezésbe.*”⁹⁵ Talán épp Komor kritikus hangú cikkére reagált, amikor azt mondta: „*Műegyetemünk építészképzése tehát helyes nyomon jár, midőn az építészet történelmi fejlődését alaposan tanítja, az egyes korok architecturáját, annak szellemét és motivumait megismerteti a hallgatósággal, mert ezen az egészséges alapon aztán önállóan alkotni képesek lesznek. Viszont a tervezési gyakorlatoknál nem köti meg a leendő építőművészek kezét, hagyja fantáziájukat és ízlésüket szabadon kifejlődni...*”⁹⁶

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány megjelenését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal 112906-os számú pályázata (OTKA) támogatta.

BIBLIOGRÁFIA

- Birbauer 1929 Birbauer Virgil: A XII. Nemzetközi Építészkonferencia 1930-ban Budapesten. *Tér és Forma* 1929. szeptember. 2(1929)9. 370-372.
- Birbauer 1930 Birbauer Virgil szerk.: *Architectura. XII Nemzetközi Építészkonferencia és Építészeti Tervkiállítás*, Budapest 1930.

⁹⁴ Hüttl 1930a. 156.

⁹⁵ Hüttl 1930a. 157.

⁹⁶ Hüttl 1930a. 157.

- Fábián 1930 Fábián Gáspár: Nemzetközi építészeti kiállítás a Műcsarnokban. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1930. szeptember 15. 54(1930)35-36. 140.
- Farbaky 1984 Farbaky Péter: A Fasori Református Templom. *Ars Hungarica* (1984)2. 255-269.
- Ferkai 1989 Ferkai András: Nemzeti építészet a polgári sajtó tükrében. I. rész, 1920-1930. *Építés - Építészettudomány* 20(1989)3-4. 331-363.
- Hajdú – Prakfalvi 1995 Hajdú Virág – Prakfalvi Endre szerk.: *Lapis Angularis I. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*, OMvH Magyar Építészeti Múzeum 1995.
- Hajnóczy 1993 Hajnóczy Gyula: Memorizmus. In: Lövei Pál szerk.: *Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Művészettörténet – Műemlékvédelem IV.* OMvH 1993. 501-505.
- Hüttl 1930a Dr. Hüttl Dezső építőművész, Rector Magnificus székfoglaló beszédéből: „A modern építésznevelésről.” 1930. október 15. *Építő Ipar – Építő Művészet* 54(1930)39-40. 155-157.
- Hüttl1930b Dr. Hüttl Dezső építőművész, Rector Magnificus székfoglaló beszédéből: „A modern építésznevelésről.” II. 1930. november 1. *Építő Ipar – Építő Művészet* 54(1930)41-42. 164-165.
- Kárpáti 1930 Kárpáti Aurél: A magyaros építészeti törekvések kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Magyar Iparművészet* 33(1930) 161-162.
- Kiss 1930 Kiss Dezső: A XII. Nemzetközi Építészkongresszus tárgyalási anyaga. 1930. február 15. *Építő Ipar – Építő Művészet* 54(1930)7-8. 29.
- Komor 1929. Komor Marcell: Az építésztanárok hivatásáról. *Tér és Forma* 1929. április, 2(1929)3. 92-98.
- Kotsis1930.a. Kotsis Iván: Építésznevelés a Műegyetemen. *Tér és Forma* 1930. április, 3(1930)4. 192-195.
- Kotsis 1930.b. Kotsis Iván szerk.: A budapesti M. Kir. József Műegyetem építészhallgatóinak tervekiallítása 1930. Kny. *Technika* 11(1930)7.
- Kotsis 1930.c. Kotsis Iván: Adatok az építészneveléshez II. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1930. december 1. 54(1930)45-46. 181.

- K. Virágh 1929. K. Virágh Andor: Nemzetközi Építészkongresszus Budapesten című bejegyzés. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* 1929. június 23. 63(1929)25-26. 157.
- Lechner 1930 Lechner Jenő: Grundriss der Geschichte der ungarischen Baukunst end des Eklektizismus des neuesten Zeitalters. In: Birbauer Virgil szerk.: *Architectura. XII Nemzetközi Építészkongresszus és Építészeti Tervkiállítás*, Budapest 1930. 11-24.
- Lending 2014 Lending, Mari. (2014). The Permanent Collection of 1925: Oslo Modernism in Papír and Models. *Architectural Histories*, 2(1), Art. 3. DOI: <http://doi.org/10.5334/ah.be>, <https://journal.eahn.org/articles/10.5334/ah.be/> (Utolsó megtekintés: 2018. 09. 06.)
- Magyar 1930.a Magyar Vilmos: A XII. Nemzetközi építészkongresszus tervkiállításának mérlege. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* 64(1930)47-48. 378-381.
- Magyar 1930.b Magyar Vilmos: Magyaros építészeti törekvések kiállítása a Nemzeti Szalonban. *Magyar Építőművészet* 30(1930)9. 15-32.
- Magyar 1930.I Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építész-kongresszusról I. Fritz Höger. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1930. október 1. 54(1930)37-38. 148-149.
- Magyar 1930.II. Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építész-kongresszusról II. Újabb német építőművészet. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1930. október 15. 54(1930)39-40. 158.
- Magyar 1930.III. Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építész-kongresszusról. III. *Architectura. Építő Ipar – Építő Művészet* 1930. november 15. 54(1930)43-44. 173-175.
- Magyar 1930.IV. Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építész-kongresszusról. IV. Külföldi államok az építészek nemzetközi tervkiállításán. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1930. december 15. 54(1930)47-48. 189-191.
- Magyar 1931.V. Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építész-kongresszusról. V. Magyarország az építészek nemzetközi tervkiállításán. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1931. január 15. 55(1931)3-4. 12-14.

Magyar 1931.VI. Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építész-kongresszusról. VI. Magyar nemzeti és népies építészet. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1931. február 1. 55(1931)5-6. 20-22.

Magyar 1931.VII. Magyar Vilmos: XII. Nemzetközi építész-kongresszusról. VII. Tanulságok, amelyek kritikának is beillenek. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1931. február 15. 55(1931)7-8. 29-30.

Prakfalvi 2010 Prakfalvi Endre szerk.: Kotsis Iván: *Életrajzom*, HAP Galéria – Magyar Építészeti Múzeum 2010.

Rerrich 1930. Rerrich Béla: Nemzetközi Építész-kongresszus Budapesten. *Építő Ipar – Építő Művészet* 1930. január 15. 54(1930)3-4. 9-11.

További közlemények:

8 órai újság 16(1930) 1930. szeptember 14. 3.

Az Est 1929. november 3. 9.

Budapesti Hírlap 50(1930)201. 1930. szeptember 15. 4.

Budapesti Hírlap 50(1930)174. 1930. augusztus 2. 5.

Építő Ipar – Építő Művészet, Krónika rovat, 1930. június 1. 87.

A XII. Nemzetközi Építész-kongresszus 1930. szeptember 6-13-ig ideiglenes programja. *Építő Ipar – Építő Művészet* 54(1930)29-30. 1930. augusztus 1. 119-120. Hivatalos rész rovatban.

Magyar Iparművészet 33(1930) 162. (passzus a műegyetemi kiállításról, de csak annyi van, h K. I.)

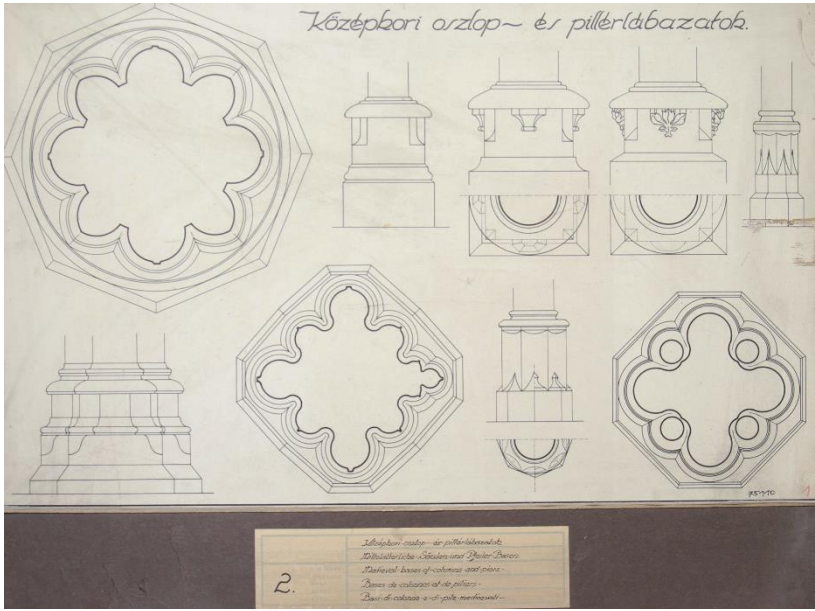

Tér és Forma 1931 július, 4(1931)7.

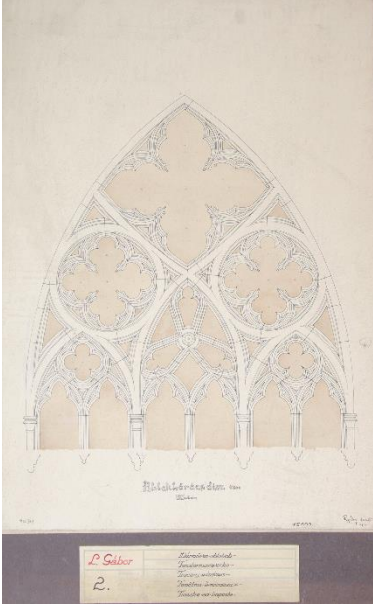

Tér és Forma 1930 szeptember, 3(1930)9. 381-420.

Turán. A Turáni Társaság folyóirata. 13(1930)1-4. 67.

MELLÉKLET

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz és Fotótára, 103242-103263-as jelzetű építészettörténeti rajzokat tartalmazó, egységes formátumú tablósorozat.

<p>Rajztári jelzet: 103260</p> <p>Leírás: középkori kötegpillér szelvények és lábazati rajzok</p> <p>Felirat: <i>Középkori oszlop- és pillérlábazatok</i></p> <p>Dátum: s.a.</p> <p>Szerző: hiányzik, 2. évfolyam</p> <p>Technika: papír, tus</p> <p>Méret: 69,5x93,7 cm</p> <p>Kategória: <i>Középkori oszlop és pillérlábazatok</i></p> <p>Sorszám: 1.</p>	
<p>Rajztári jelzet: 103247</p> <p>Leírás: a bécsi Szent István Székesegyház hosszház-travéjának külső és belső homlokzati nézete</p> <p>Felirat: <i>Bécsi-Szt.-István templom</i></p> <p>Dátum: s.a.</p> <p>Szerző: elmosódott, 3. évfolyam</p> <p>Technika: papír, ceruza</p> <p>Méret: 99,2x72,9 cm</p> <p>Kategória: <i>Példák gót külföldi emlékek közül</i></p> <p>Sorszám: 3.</p>	

<p>Rajztári jelzet: 103242</p> <p>Leírás: mérműves ablak rajza a marburgi Szent Erzsébet Székesegyház nyugati homlokzatáról. Homlokzati nézet és profilrajzok.</p> <p>Felirat: <i>Ablakkőrácsdíz 1300 / Marburg</i></p> <p>Dátum: 1930.04.01.</p> <p>Szerző: Gábor László, 2. évfolyam</p> <p>Technika: papír, tus</p> <p>Méret: 94x66 cm</p> <p>Kategória: <i>Mérműves ablakok</i></p>	
<p>Rajztári jelzet: 103243</p> <p>Leírás: késő gótikus mérműves ablakok rajza</p> <p>Felirat: <i>Késő gót ablakkeretezések 1450-1525-ig</i></p> <p>Dátum: 1930.04.01.</p> <p>Szerző: Edvi Illés Pál, 2. évfolyam</p> <p>Technika: papír, tus</p> <p>Méret: 74,3x96 cm</p> <p>Kategória: <i>Mérműves ablakok</i></p> <p>Sorszám: 5.</p>	
<p>Rajztári jelzet: 103253</p> <p>Leírás: Diocletianus római thermáinak metszete és homlokzata</p> <p>Felirat: <i>Diocletianus thermái Rómában</i></p> <p>Dátum: 1929.11.5</p> <p>Szerző: Huber László, 2. évfolyam</p> <p>Technika: papír, tus, akvarell</p> <p>Méret: 63,3x111,7 cm</p> <p>Kategória: <i>Rekonstrukciós feladat</i></p> <p>Sorszám: 6.</p>	

Rajztári jelzet: 103244

Leírás: növényi ornamentikájú középkori fejezet rajza

Felirat: -

Dátum: 1924.12.

Szerző: Hoffmann Gusztáv, 2. évfolyam

Technika: papír, tus, akvarell

Méret: 97,8x66,4 cm

Kategória: *Középkori fejezetek*

Rajztári jelzet: 103258

Leírás: középkor bizánci fejezetek rajza

Felirat: *Középkor fejezetek. Hagia Theotokos. Hebdomon palotája. Hagia Sophia*

Dátum: 1929.10.15.

Szerző: Bretz Gyula, 2. évfolyam

Technika: papír, tus

Méret: 77,5x95,5 cm

Kategória: *Középkori fejezetek*

Rajztári jelzet: 103261

Leírás: bridlingtoni pillérköteg fejezete

Felirat: *Bridlington.*

Dátum: 1929.11.

Szerző: Révész György, 2. évfolyam

Technika: papír, tus

Méret: 79x97 cm

Kategória: *Középkori fejezetek*

<p>Rajztári jelzet: 103245</p> <p>Leírás: Tišnov-i kolostortemplom „Menyország kapuja” gótikus csúcsíves bélletes kapujának nézete és metszete</p> <p>Felirat: <i>Tischnowitz, kolostortemplom kapuja. / Budapest. 1930. Február havában. / Bretz Gyula. II. építész hallgató.</i></p> <p>Dátum: 1930.02.</p> <p>Szerző: Bretz Gyula, 2. évfolyam</p> <p>Technika: papír, ceruza</p> <p>Méret: 110,6x80,7 cm</p> <p>Kategória: <i>Középkori kapukiképzések</i></p>	
<p>Rajztári jelzet: 103255</p> <p>Leírás: késő gótikus kapuk nézetei és metszetei</p> <p>Felirat: <i>Késő gót kapuk</i></p> <p>Dátum: 1929.11.19.</p> <p>Szerző: Madas Mihály, 2. évfolyam</p> <p>Technika: papír, tus</p> <p>Méret: 78,7x96,2 cm</p> <p>Kategória: <i>Középkori kapukiképzések</i></p>	
<p>Rajztári jelzet: 103251</p> <p>Leírás: fiatornyok rajza</p> <p>Felirat: -</p> <p>Dátum: -</p> <p>Szerző: Lux Géza, 2. évfolyam</p> <p>Technika: papír, ceruza</p> <p>Méret: 95,4x44,7 cm</p> <p>Kategória: <i>Végződések és fiale csoportok</i></p>	

Rajztári jelzet: 103252

Leírás: középkori ívsoros párkányok
részletrajzai

Felirat: *Román félköríves frízű párkányok*

Dátum: 1929.11.5

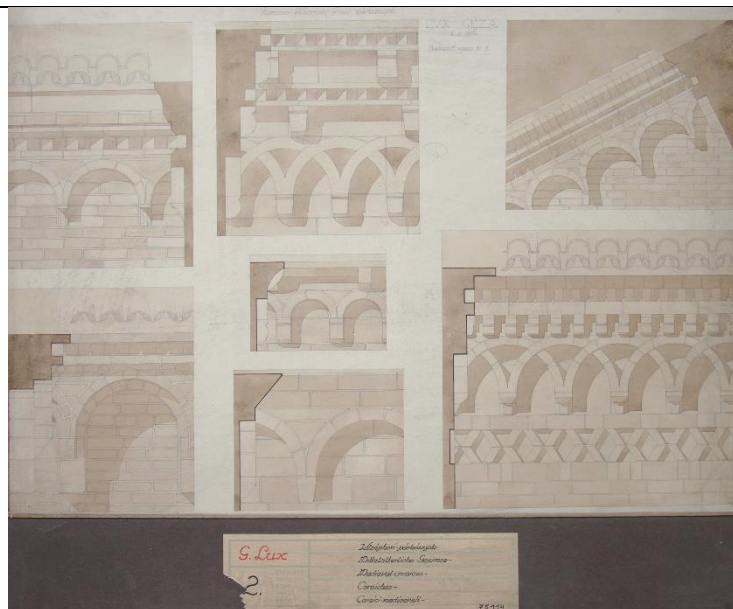
Szerző: Lux Géza, 2. évfolyam

Technika: papír, ceruza, akvarell

Méret: 72,3x90,9 cm

Kategória: *Középkori párkányok*

Sorszám: 11.

Rajztári jelzet: 103254

Leírás: középkori figurális gyámkövek
részletrajzai

Felirat: *Középkori építészet I. f. Gót
gyámkövek. Selby. Howden. Briglington*

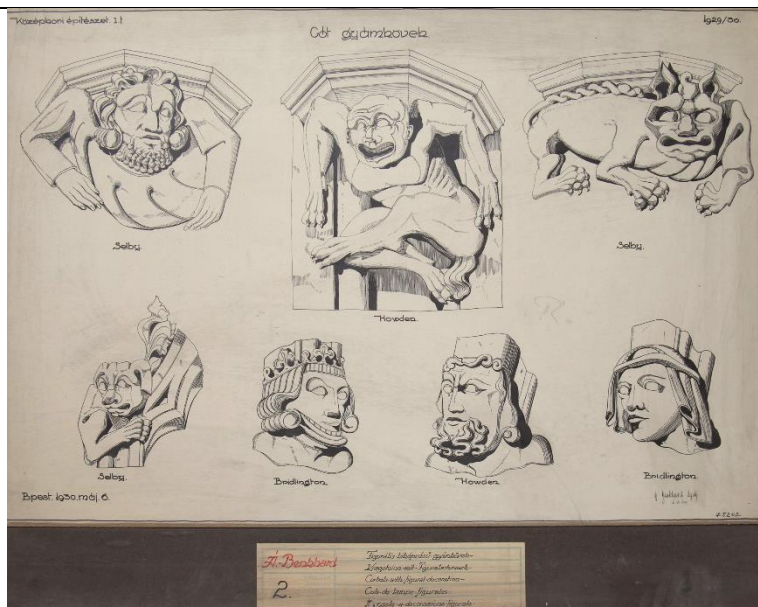
Dátum: 1930.05.06.

Szerző: Ifj. Benkhard Ágost, 2. évfolyam

Technika: papír, tus

Méret: 78,9x102,6 cm

Kategória: *Figurális kiképzésű gyámkövek*

Rajztári jelzet: 103262

Leírás: gótikus gyámkövek rajzai. Felső
sorban: a vajdahunyadi vár gyámkövei

Felirat: *Gyámok*

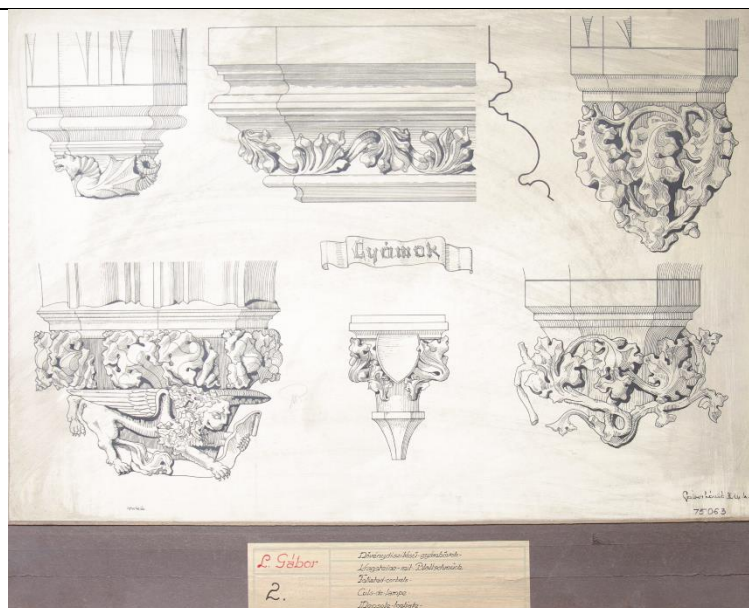
Dátum: 1930.04.01.

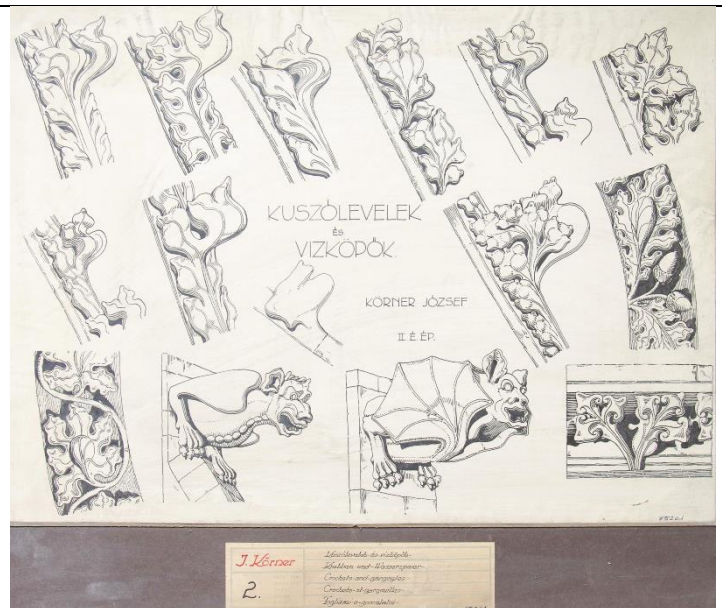
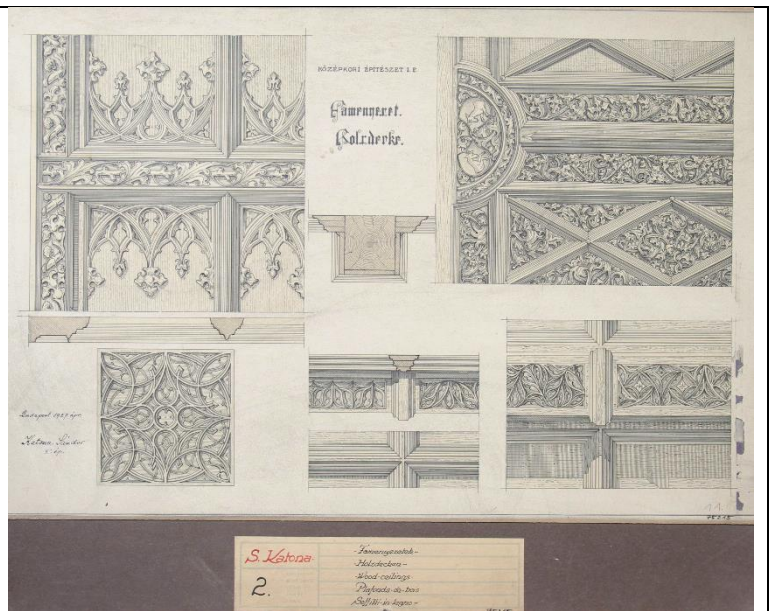
Szerző: Gábor László, 2. évfolyam

Technika: papír, tus

Méret: 63,3x111,7 cm

Kategória: *Növénydíszítésű gyámkövek*

Rajztári jelzet: 103263

Leírás: Keresztvirágok részletrajzai

Felirat: *Keresztvirágok.*

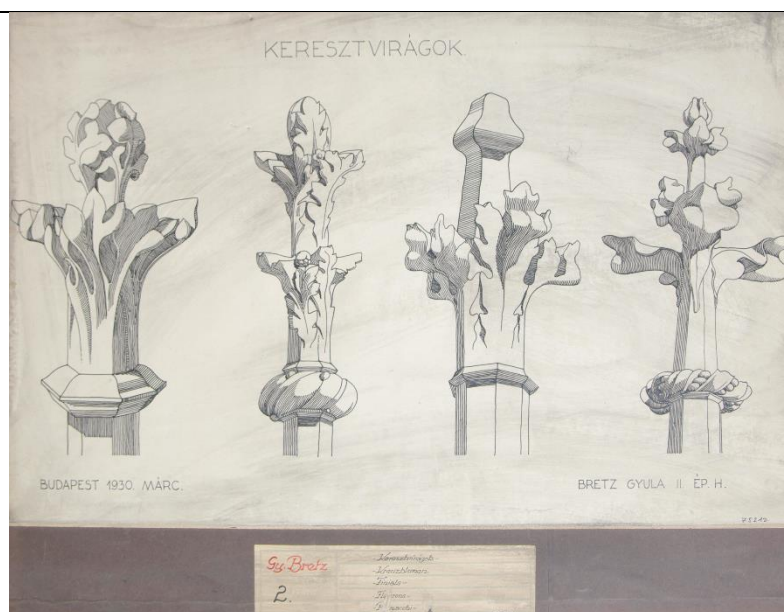
Dátum: 1930.03.

Szerző: Bretz Gyula, 2. évfolyam

Technika: papír, tus

Méret: 75,7x100 cm

Kategória: *Keresztvirágok*

Rajztári jelzet: 103246

Leírás: a vajdahunyadi vár emeleti nagytermének, az Országháznak alaprajza.

Felirat: *A Vajda Hunyadi vár lovagtermei*

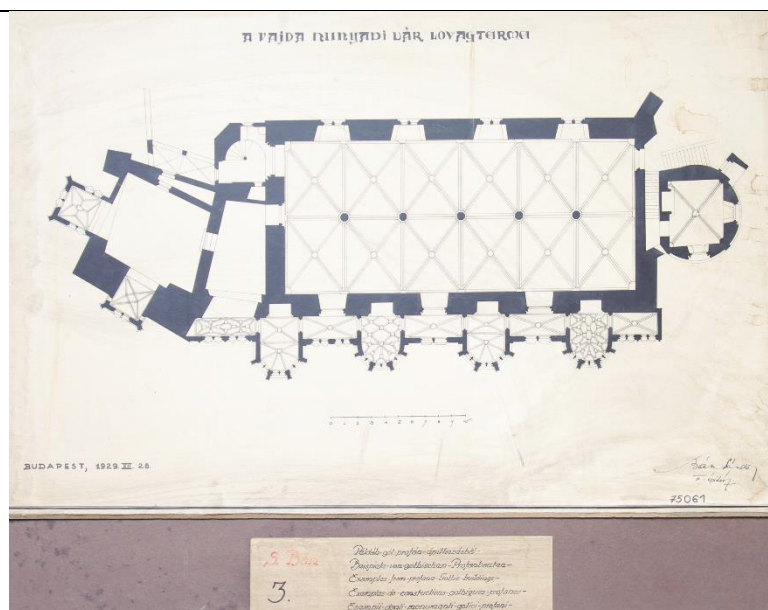
Dátum: 1929.12.28.

Szerző: Bán Sándor, 2. évfolyam

Technika: papír, tus

Méret: 72,2x93,8 cm

Kategória: *Példák gót profán építkezésből*

Rajztári jelzet: 103248

Leírás: a csütörtökhelyi Zápolya kápolna alsó szintjének alaprajza

Felirat: *A csütörtökhelyi kápolna /*

Altemplom alaprajz

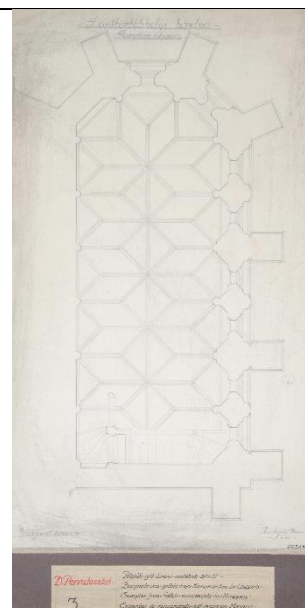
Dátum: 1930.04.27.

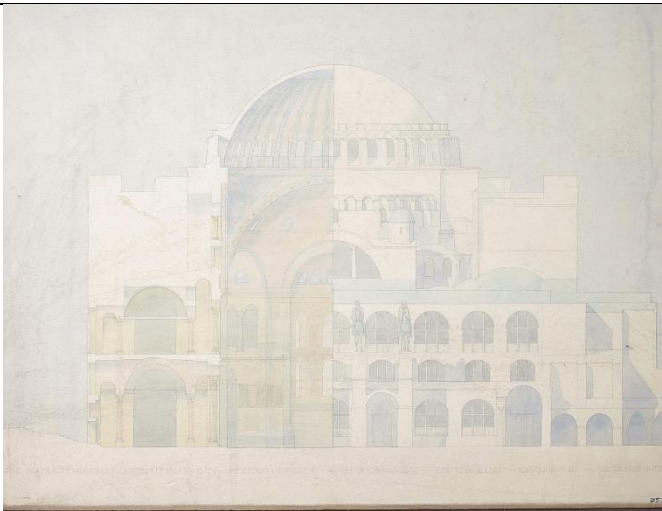
Szerző: Pervuleszko Dénes, 3. évfolyam

Technika: papír, ceruza

Méret: 95,5x56,7 cm

Kategória: *Példák gót hazai emlékek közül*

<p>Rajztári jelzet: 103249</p> <p>Leírás: a csütörtökhelyi Zápolya kápolna homlokzata</p> <p>Felirat: <i>A csütörtökhelyi kápolna</i></p> <p>Dátum: 1930.04.27.</p> <p>Szerző: Pervuleszko Dénes, 3. évfolyam</p> <p>Technika: papír, ceruza</p> <p>Méret: 96x57,4 cm</p> <p>Kategória: <i>Példák gót hazai emlékek közül</i></p>	 <p>A detailed pencil sketch of a Gothic church facade. It features a central gable with a tall, slender spire. Below the gable are three large, pointed-arch windows. The base of the facade has a series of smaller, arched openings. The drawing is on aged paper with some faint text at the bottom.</p>
<p>Rajztári jelzet: 103250</p> <p>Leírás: Hagia Sophia metszete és homlokzata</p> <p>Felirat: <i>Hagia Sophia temploma Konstantinápolyban-keresztmetszet-és-főhomlokzat</i></p> <p>Dátum: 1927.06.10.</p> <p>Szerző: Tattay Pál, 3. évfolyam</p> <p>Technika: papír, ceruza, akvarell</p> <p>Méret: 72,2x86 cm</p> <p>Kategória: <i>Példák bizánci emlékek közül</i></p>	 <p>A watercolor and pencil drawing of Hagia Sophia. The drawing shows a cross-section of the building, highlighting its large central dome and the complex system of smaller domes and arches. The facade is also depicted. The drawing is on aged paper with some faint text at the bottom.</p>